

Notă cu privire la prima epocă a fierului în Oltenia în lumina noilor cercetări

Carol Terteci*

Keywords: *Early Iron Age, Oltenia, Romania, new researches.*

Abstract: *Under constant attention of archaeologists, the Early Iron Age research in Oltenia has continued in the last two decades (the '90-2000), both in terms of publications and systematic excavations. Thus, regarding Early Iron Age, there were published several studies and for the middle period of the Early Iron Age has increased the number of systematic archaeological researches, especially in the south of Oltenia.*

In the following lines, we will try to present the new researches on the Early Iron Age in Oltenia and the current state of research. We will follow not an chronological enumeration but a presentation of the literature summarizing older excavations but also new archaeological sites investigated or still under research.

Cuvinte-cheie: *prima epocă a fierului, Oltenia, România, noile cercetări.*

Rezumat: *Aflată permanent în atenția arheologilor, cercetarea primei epoci a fierului în zona Olteniei a continuat și în ultimele două decenii (anii '90-2000), atât sub raportul publicațiilor, cât și al săpăturilor sistematice din teren. Astfel, pentru perioada timpurie, au văzut lumina tiparului mai multe lucrări iar, pentru perioada mijlocie a primei epoci a fierului, a crescut cantitativ numărul cercetărilor arheologice sistematice, mai ales în zona de sud a Olteniei.*

În rândurile ce urmează, vom încerca să prezentăm cercetări privind prima epocă a fierului în zona Olteniei și stadiul actual al acestora. Vom urmări, nu o enumerare cronologică, ci o prezentare a literaturii de specialitate care valorifică săpături mai vechi dar, mai ales, șantierele arheologice recent cercetate sau aflate în curs de cercetare.

Având în vedere că o privire generală asupra conceptelor de prima epocă a fierului, hallstattizare, asupra periodizării acestei epoci, atât pentru spațiul european cât și în arheologia românească, este reluată sub forma unui istoric al cercetării de majoritatea celor care s-au ocupat de prima epocă a fierului, nu vom mai insista aici asupra acestui lucru¹. De asemenea, s-a propus tratarea

* **Carol Terteci**, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, str. Calea lui Traian, nr. 143, Rm. Vâlcea, e-mail: terteci.carol@gmail.com.

unitară a epocii bronzului și a epocii fierului sub denumirea de epoca metalelor, din cauza faptului că delimitarea celor două epoci este pur convențională². De aceea, atunci când se vorbește de prima epocă a fierului în Oltenia trebuie să se aibă în vedere și transformările ce încep să apară în Bronzul final, demers corect întreprins de cercetătoarea Simona Lazăr³.

Scurtă privire introductivă asupra primei epoci a fierului în Oltenia

Pentru *perioada timpurie a primei epoci a fierului* și zona astfel delimitată, anii '90 găseau siturile și materialele arheologice inegal și incomplet cercetate și publicate, multe dintre ele fiind la acea vreme încă inedite.

Din cauza transformărilor de care aminteam mai sus, zona Olteniei este împânzită în Ha A-B de mai multe culturi și grupuri hallstattiene timpurii cu ceramică canelată, aparținând câmpurilor cu urne din Oltenia, de multe ori definite pe baza ceramicii și a tipului de înmormântare.

Din punct de vedere geografic, principalele manifestări culturale aparținând acestei perioade sunt prezente, pe de o parte, în zona subcarpatică a Olteniei iar, pe de altă parte, în zona Porților de Fier și sudul Olteniei. Pentru zona subcarpatică, mai exact zona Râmnicu Vâlcea, Emil Moscalu a săpat, între 1971-1972, două necropole la Râureni, dintre care necropola Râureni I este una de incinerare în urnă, încadrată în Ha A, dar publicată mult prea sumar⁴. Descoperiri de tip Râureni I mai avem la Brezoi-*Podul lui Lazăr*⁵, la Teiuș⁶ și Țeica⁷ (jud. Vâlcea), și la Tigveni (jud. Argeș), prin reconsiderarea materialelor arheologice din doi dintre tumulii de tip Ferigile de acolo⁸.

Tot pentru această zonă a Olteniei, Gheorghe Petre-Govora⁹ prezintă ceea ce numește un *orizont hallstattian timpuriu*, caracterizat prin ceramică neagră cu caneluri, reprezentativă fiind așezarea de la Căzănești-Săveasca. Mai putem menționa descoperirile de la Călugăreni (jud. Gorj)¹⁰. Preocupată de cercetarea perioadei timpurii a epocii fierului în Oltenia, Simona Lazăr analizează descoperirile de mai sus și găsește asemănări cu ceramica de tip Vârtop¹¹.

Așadar, pentru zona Porților de Fier și sudul Olteniei, aceeași cercetătoare grupează descoperirile cu ceramică neagră canelată de la Hinova,

¹ Lazăr 2005, p. 22-28; Lazăr 2011, p. 7-13; Vulpe 2010, p. 220; Ailincăi 2013, p. 13-15.

² Vulpe 2010, p. 220.

³ Lazăr 2011.

⁴ Moscalu 1981, p. 20-23.

⁵ Materialul se află în muzeul din Rm. Vâlcea.

⁶ Petre-Govora 1970, p. 471, Petre-Govora 1995, p. 63.

⁷ Petre-Govora 1995, p. 60.

⁸ Lazăr 2010.

⁹ Petre-Govora 1983, p. 63; Petre-Govora 1995, p. 54-56.

¹⁰ Chicideanu, Gherghe 1983.

¹¹ Lazăr 2005, p. 38-42.

Balta Verde (necropola plană) (jud. Mehedinți), din tumulii de la Vârtop, Portărești (ambele în jud. Dolj) în ceea ce numește cultura/grupul cultural Vârtop¹², prezentat pentru prima dată de Dumitru Berciu în lucrarea din 1939¹³. Totuși, principalele situri care oferă mai multe informații despre cultura Vârtop rămân tumulii de la Vârtop și Plopșor precum și așezarea de la Ghidici (și acestea din jud. Dolj)¹⁴.

Pentru că evoluția acestei perioade din Oltenia este în strânsă legătură cu cea din Banat, considerăm necesar să menționăm aici și grupul Insula Banului, introdus în literatură prin publicarea cercetărilor făcute de Sebastian Morintz și Petre Roman¹⁵, precum și tumulul de la Susani, cercetat de Ion Stratan și Alexandru Vulpe, materialul descoperit aici atestând un grup hallstattian timpuriu cu ceramică neagră, canelată¹⁶. Prezența grupului Gornea-Kalakača în Oltenia rămâne încă subiectul dezbaterilor și nu vom insista aici¹⁷.

Parțial, în perioada Ha A1, putem încadra și grupul cultural Bistreț-Ișalnița, ce are afinități cu ceramica Vârtop și care a fost definit de Ion Motzoi-Chicideanu¹⁸.

Perioada mijlocie a primei epoci a fierului în zona supusă studiului nostru este ocupată de cultura Basarabi¹⁹, denumită după necropola eponimă din județul Dolj și publicată de Vladimir Dumitrescu în 1968²⁰. Slab reprezentată în zona subcarpatică a Olteniei, cultura Basarabi este mult mai prezentă în restul Olteniei dar și în sud-vestul României, situație legată și de geneza sud-vestică a acesteia, în zona Dunării de Jos, cu aportul grupului Insula Banului²¹.

În *perioada târzie a primei epoci a fierului* din Oltenia avem prezente o serie de grupuri regionale, definite pe baza descoperirilor funerare, cu o ceramică evoluată, într-o primă fază, din cea de tip Basarabi.

Într-un articol din 2006, Simona Lazăr face o prezentare succintă a acestor descoperiri funerare din Oltenia, observând trei arii spațiale distincte: zona subcarpatică a județelor Vâlcea-Argeș, depresiunea Târgu Jiu și Dunărea Olteană²².

Pentru regiunea dealurilor subcarpatice oltene²³, caracteristic este grupul Ferigile, definit prin descoperirile funerare de la Ferigile, com. Costești, jud.

¹² Lazăr 2005, p. 38-42.

¹³ Berciu 1939, p. 158 și urm.

¹⁴ Nica 1987.

¹⁵ Morintz, Roman 1969.

¹⁶ Stratan, Vulpe 1977.

¹⁷ Lazăr 2011, p. 70-72.

¹⁸ Chicideanu 1986.

¹⁹ Vulpe 1965; Vulpe 1986.

²⁰ Dumitrescu 1968.

²¹ Dumitrescu 1968, Vulpe 1970, Gumă 1993, p. 211 și urm.

²² Lazăr 2006.

²³ Pentru repertoriu, vezi Petre-Govora 1970, Petre-Govora 1995, p. 59 și urm., Calotoiu 2002, p. 80-89, Lazăr 2006, p. 185-191, Tulugea 2013, p. 156-161.

Vâlcea²⁴. O altă necropolă importantă este cea de la Telești-Drăgoiești (jud. Gorj), tot de tip Ferigile, dar cu anumite particularități²⁵ pe baza cărora Simona Lazăr folosește chiar denumirea de grupul Telești²⁶. Deși sunt în afara Olteniei din punct de vedere geografico-administrativ, totuși, trebuie să includem aici și descoperirile de tip Ferigile din județul Argeș, de la Tigveni²⁷ sau Cepari²⁸.

În zona Dunării, cele mai importante manifestări funerare din această perioadă sunt, în ordinea încadrării cronologice²⁹, necropolele de la Balta Verde³⁰, Gogoșu³¹ și Ieșelnița³², toate în județul Mehedinți.

Evoluția cercetărilor în anii '90-2000

Într-o etapă a digitizării publicațiilor de specialitate și a rapoartelor de săpătură, am apelat, într-o mare măsură, la bazele de date ale *Institutului Național al Patrimoniului*³³, pe lângă cercetarea obișnuită a literaturii de specialitate, cu mențiunea că este posibil ca nu toate cercetările să fi fost publicate aici sau în literatura de specialitate.

Perioada timpurie a primei epoci a fierului

La *Cârna*, com. Goicea, jud. Dolj, cercetările din campaniile 1992-1996, deși au vizat cultura Gârla Mare, s-au soldat și cu cercetarea mai multor gropi menajere (una izolată, în punctul "*La nea Vasile*" și 19 pe malul de sud al fostei bălți Nasta). Materialul ceramic este încadrat în Hallstattul timpuriu³⁴. Însă, campania din 1997 a dus la cercetarea resturilor unei așezări întinse din prima epocă a fierului, situată în punctul "*La Butoi*". După materialul ceramic, așezarea a avut trei etape mari, prima dintre ele, caracterizată prin ceramica canelată, situându-se la începutul primei epocii a fierului, cea de a doua într-o vreme cu puțin anterioară culturii Basarabi iar cea de a treia aproximativ în orizontul cronologic Ferigile³⁵.

²⁴ Vulpe 1967.

²⁵ Calotoiu 2002, p. 103 și urm.; Calotoiu 2012; Lazăr 2006, p. 189-191.

²⁶ Lazăr 2006, p. 182.

²⁷ Vulpe, Popescu 1972.

²⁸ Popescu, Vulpe 1982.

²⁹ Lazăr 2006, p. 191, fig. 1.

³⁰ Berciu, Comșa 1956.

³¹ Berciu, Comșa 1956.

³² Nica 1974.

³³ <http://cimec.ro/Arheologie.html> sau <http://cronica.cimec.ro>, secțiunile conținând *Cronica Cercetărilor din România* începând cu Campania 1999 sau *Cronica cercetărilor arheologice din România, 1983 - 2012. Rapoarte preliminare de cercetare arheologică*. Din acest motiv, la citarea rapoartelor de săpătură, principala referință este Id-ul raportului.

³⁴ Cronica 1983-2012, id 404, <http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=404&d=Carna-Goicea-Dolj-1996>

³⁵ Cronica 1983-2012, id 489, <http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=489&d=Carna-Goicea-Dolj-Balta-Nasta-La-tarla-La-butoi-Groapa-lui-Mihalache-1997>

În anul 1999, sunt reluate pentru un scurt interval de timp cercetările în *Cetatea hallstattiană timpurie de la Grădiștea*. Materialul arheologic puțin numeros a permis doar să se confirme încadrarea cronologică făcută de Floricel Marinescu în 1983, anume secolele XIII – XI și, respectiv, XI – VIII a. Chr.³⁶.

Sunt continuate săpăturile de la *Ghidici*, de către Marin Nica și Simona Lazăr. Descoperirile din punctele *Balta Țarova I* și *Balta Țarova II* au adus informații semnificative în legătură cu habitatul perioadei timpurii a primei epoci a fierului precum și despre începuturile acestei perioade în zona de sud a Olteniei³⁷. Din cele 12 locuințe săpate până la momentul publicării studiului din 1997, patru aparțin perioadei timpurii (cultura Vârtop, locuințele *L7-8* și *10*) și una culturii Basarabi (*L12*)³⁸. Particularitatea așezării de la Ghidici este că aceasta este prima în care s-au putut observa două nivele hallstattiene de locuire, primul aparținând culturii Vârtop, suprapus de al doilea, de tip Basarabi³⁹.

O descoperire încadrată tot în perioada timpurie avem în 2010, la Râmnicu Vâlcea-*Copăcelu*⁴⁰, publicată de Claudiu Tulugea. Este vorba de un nivel hallstattian timpuriu, cu locuință și mormânt triplu de înhumatie. Mormântul triplu se afla la marginea colțului sud-estic al locuinței, în afara acesteia. Numerotarea scheletelor s-a făcut de jos în sus (*M1: a,b,c*). Cele trei schelete, denumite în continuare *M.1a*, *M.1b* și *M.1c*, erau dispuse în poziție chircită (doi adulți și un copil), deasupra lor fiind 2 pietre mari (una exfoliată, cealaltă cu multă mică în compoziție). Sub pietre, pe capul *M.1c*, a fost descoperit un fragment ceramic brun-cenușiu, lustruit în interior și exterior, de la un mare vas bitronconic cu un orificiu pe maxima rotunjire, un fund de vas și 2 fragmente de oale. Pe lângă schelete au fost găsite: o gresie, o bucată de chirpici ars, un nucleu de silex roșu, 2 funduri de vase, o buză de castron și 5 pietricele de mărimi diferite⁴¹.

Autorul atribuie, ulterior, mormântul perioadei timpurii a primei epoci a fierului⁴². Deși o parte din ceramica⁴³ descoperită aparține unui orizont hallstattian timpuriu, considerăm că este necesară o analiză mai amplă a descoperirii de la Copăcelu, alături de analiza antropologică a celor trei schelete, pentru a fi siguri de apartenența respectivei descoperiri la prima epocă a fierului, respectiv perioada timpurie.

³⁶ <http://cimec.ro/Arheologie/newcronica2000/indici/cronica.htm>, raportul nr. 95, Obislavu, com. Grădiștea, jud. Vâlcea.

³⁷ Nica 1987; Nica, Lazăr 1997; Lazăr 1999; Lazăr 2005, p. 88-91.

³⁸ Nica, Lazăr 1997, p. 87.

³⁹ Lazăr 2011, p. 127.

⁴⁰ Mariana Iosifaru - responsabil științific, Muzeul Județean Aurelian Sacerdoțeanu Vâlcea (la data respectivă).

⁴¹ Tulugea 2012, p. 107-108; Tulugea 2013, p. 131-132.

⁴² Tulugea 2013, p. 131.

⁴³ Tulugea 2013, pl. 9/11-24.

În ceea ce privește apariția unor lucrări dedicate acestei perioade, nu putem să nu remarcăm activitatea deosebită a cercetătoarei Simona Lazăr. Anul 2005 aduce de sub tipar lucrarea monografică *Cultura Vârtop* iar, în 2011, aceeași autoare publică *Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României*, lucrare ce reunește studii publicate anterior, precum și teza de doctorat a acesteia. La momentul actual, ambele se pot considera lucrări de referință pentru studierea începutului primei epocii a fierului în Oltenia.

De asemenea, putem nota alte două lucrări de sinteză, una pentru prima epocă a fierului în zona de nord a Olteniei⁴⁴, a doua fiind varianta tipărită a unei teze de doctorat privind întreaga preistorie a nordului Olteniei⁴⁵.

Deși valorifică o descoperire mai veche de la Hinova, un studiu special este și cel semnat de Mișu Davidescu și Alexandru Vulpe în 2010, referitor la necropola de incinerare de la Hinova, jud. Mehedinți⁴⁶.

Perioada mijlocie a primei epocii a fierului

Începând cu anii 2000, principalul sit cercetat a fost *Desa*, jud. Dolj, cercetarea luând atât forma săpăturilor arheologice, cât și a unui proiect doctoral aflat în derulare⁴⁷.

În anul 2001 debutează primele cercetări sistematice de aici, în punctele "La Ruptură" și "Castravița". În ambele încep să apară materiale ceramice Basarabi, așezarea și necropola de aici fiind, însă, distruse în proporție de 90% de Dunăre. În ambele puncte, nivelul Basarabi, gros de 35/45-50 cm, a fost suprapus de locuirea romană⁴⁸.

Campania din 2002 duce la descoperirea primilor doi tumuli Basarabi de la *Desa-Castravița* (*Tumulul I* și *Tumulul II*) cu 12 morminte de înhumare (*M1-10* în *Tumulul I* iar încă două în *Tumulul II*, notate *M1* și *M2*). Cercetarea lor oferă atât informații privind ritul și ritualul funerar, cât și pentru încadrarea cronologică a necropolei, găsindu-se asemănări cu necropolele de la Basarabi și Balta Verde-Gogoșu. În toate mormintele, ritul funerar a fost înhumarea iar ritualul funerar se caracterizează prin: schelete depuse pe spate, în poziție întinsă, cu mâinile lângă corp, privirea spre stânga, vase de ofrandă în zona labelor picioarelor sau a bazinului, vârfuri de lance și fibule de tip *Vače* în zona capului, cuțite din fier în zona bazinului, aceste reguli fiind întâlnite și în necropolele mai sus amintite. Lipsesc amenajări, scheletele fiind depuse direct pe sol, după care a fost ridicată mantaua tumulilor⁴⁹.

⁴⁴ Calotoiu 2002.

⁴⁵ Tulugea 2013.

⁴⁶ Davidescu, Vulpe 2010.

⁴⁷ Marius Bâsceanu, Necropola tumulară de tip Basarabi de la Desa (jud. Dolj) în contextul descoperirilor similare din regiunile învecinate, <http://www.minerva-posdru.ro/CVuri/DOC/Marius%20BASCEANU.pdf>.

⁴⁸ CCA 2002, p. 121-125, raportul nr. 83; Gherghe, Ridiche 2004.

⁴⁹ CCA 2003, p. 115-118, raportul nr. 72.

Tumulul III (TIII) este identificat și cercetat în campania din 2003 și conținea mormintele *M1-4*. Față de tumulii *TI* și *TII*, la *TIII* s-au constatat amenajări din depuneri de oase de cal, apoi un nivel de pământ pe care au fost depuse oasele umane, ceramica și piesele din metal. Mantaua a fost realizată din două straturi de pământ separate de bolovani de calcar. Autorii săpăturii consideră că atât tumulul *TIII* cât și ceilalți tumuli cercetați la Desa sunt contemporani cu cei din necropolele de la Basarabi și Balta Verde-Gogoșu și îi datează, cu rezerve, în secolul VIII a. Chr. Ritul de înmormântare folosit în tumulul *TIII* este înhumația⁵⁰.

În 2004 este finalizată cercetarea *Tumulului III*, descoperindu-se mai multe complexe funerare constând în depuneri de vase Basarabi dar este identificat și mormântul principal al *TIII* notat *M5*, ce se aseamănă din punctul de vedere al ritului și ritualului funerar cu mormintele anterioare. Autorii cercetării consideră că în ultimele campanii s-au strâns suficiente informații pentru a creiona ritualul funerar, destul de puțin cunoscut în urma cercetărilor făcute la Basarabi și Balta Verde⁵¹.

Campania din 2007 a reluat cercetările din punctul Castravița deschizându-se noi suprafețe în zona tumulului *TII*. Au fost descoperite alte morminte de înhumație, notate *M1-2/2007*. S-a confirmat, ca de altfel și în campania 2004, că mormintele Basarabi au deranjat câteva complexe funerare din epoca bronzului, cultura Verbicioara⁵².

Cu toate că nu în toți anii accentul a căzut pe cercetarea monumentelor funerare de la Desa, fiind acordată atenție și siturilor romane de aici, situl se remarcă în aria culturii Basarabi prin importanța sa.

Alte cercetări au fost întreprinse la *Rogova*, în jud. Mehedinți, în punctul „*La cazărmi*”, soldate cu descoperirea unui mormânt de incinerare aparținând culturii Basarabi⁵³. De altfel, cercetările sistematice din perioada 1995-1998 și 2000-2003, au evidențiat o locuire Basarabi în sud-vestul și nord-estul zonei cercetate⁵⁴.

Printre descoperirile de la *Crivina*, jud. Mehedinți, din campania 2009, se numără un mormânt de înhumație (*M9*), pe care autorul este tentat să-l atribuie perioadei Hallstatt C-D, respectiv culturii Basarabi⁵⁵. Cu un an înainte, se mai descoperise aici o brățară plurispiralică din bronz, atribuită de autoare, cu rezerve, culturii Basarabi⁵⁶.

⁵⁰ CCA 2004, p. 112-115, raportul nr. 67; Gherghe, Ridiche 2002-2003.

⁵¹ CCA 2005, p. 137-141, raportul nr. 88.

⁵² CCA 2008, p. 130-132, raportul nr. 61.

⁵³ CCA 2004, p. 259-260, raportul nr. 157; Crăciunescu 2003, p. 274-276.

⁵⁴ Manea 2003, p. 50.

⁵⁵ Cronica 1983-2012, id 4434; <http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=4434&d=Crivina-Burila-Mare-Mehedinti-Km-fluvial-894-2009>

⁵⁶ Neagoe 2008, p. 98.

În ceea ce privește publicațiile, pe lângă studiile și articolele apărute în diverse reviste de specialitate, notăm volumul dedicat culturii Basarabi, cu ocazia colocviului de la Drobeta, din 1996⁵⁷.

Perioada târzie a primei epoci a fierului

Această perioadă stagnează în privința cercetărilor arheologice sistematice dar putem nota câteva lucrări apărute, ce valorifică cercetări mai vechi⁵⁸.

De asemenea, pentru prima epocă a fierului din Oltenia putem menționa lucrarea dedicată spadelor, pumnalelor și cuțitelor de luptă hallstattiene din România⁵⁹.

Concluzii

Observăm că cele trei perioade ale primei epoci a fierului sunt inegal reprezentate după anii '90, cea mai slab cercetată în teren fiind perioada târzie. Începutul epocii fierului în sud-vestul României se bucură de o lucrare de sinteză, dar încă rămân de lămurit unele aspecte, mai ales în zona subcarpatică a Olteniei. Habitatul, de asemenea, se cunoaște destul de puțin și după anii sus menționați.

Cele mai multe informații le avem despre perioada mijlocie a primei epoci a fierului datorită săpăturilor de la Desa. Adăugând și celelalte situri menționate în paginile anterioare, observăm că, după anii '90 și 2000, cercetarea a vizat, mai ales, necropole și morminte, habitatul fiind aproape necercetat. Bineînțeles, această inegalitate adusă în discuție ține de factori obiectivi.

Pentru perioada târzie a primei epoci a fierului, rămân nelămurite unele aspecte sesizate înainte de anii '90, în principal acelea legate de economia practică de comunitățile acestei perioade, descoperirile din Oltenia având un caracter funerar.

Am încercat să prezentăm, în linii mari, stadiul cercetării privind prima epocă a fierului în zona Olteniei însă, comparativ cu zonele învecinate (Muntenia, Transilvania, chiar Dobrogea) observăm că sunt prea puține situri noi documentate.

⁵⁷ Der Basarabi-Komplex 1996.

⁵⁸ Vulpe 1994; Calotoiu 2002, p. 103 și urm.; Calotoiu 2005; Calotoiu 2012; Lazăr 2006.

⁵⁹ Vulpe 1990.

BIBLIOGRAFIE

Ailincăi 2013 – S.-C. Ailincăi, *Arheologia perioadei timpurii a epocii fierului în Dobrogea. Un istoric al cercetării*, în S.-C. Ailincăi, A. Țârlea, C. Micu (eds.), *Din preistoria Dunării de Jos. 50 de ani de la începutul cercetărilor arheologice la Babadag (1962-2012). Actele conferinței „Lower Danube Prehistory. 50 years of excavations at Babadag”, Tulcea, 20-22 septembrie 2012*, Brăila, 2013, p. 13-15.

Berciu 1939 – D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939.

Berciu, Comșa 1956 – D. Berciu, E. Comșa, *Săpăturile de la Balta Verde și Gogoșu*, Materiale, II, 1956, p. 265-319, 466-476.

Calotoiu 2002 – Gh. Calotoiu, *Prima epocă a fierului în nordul Olteniei*, 2002.

Calotoiu 2005 – Gh. Calotoiu, *Considerații asupra inventarului funerar descoperit în necropola tumulară de la Telești-Drăgoiești, județul Gorj*, Drobeta, XV, 2005, p. 106-122.

Calotoiu 2012 – Gh. Calotoiu, *The rite, ritual and the chronology of the Telesti-Dragoiesti necropola from the Gorj county*, Buridava. Studii și materiale, X, 2012, p. 65-73.

CCA 2002 – *Cronica Cercetărilor Arheologice din România - campania 2001*, 2002.

CCA 2003 – *Cronica Cercetărilor Arheologice din România: campania 2002*, Covasna, 2003.

CCA 2004 – *Cronica Cercetărilor Arheologice din România - campania 2003*, Cluj-Napoca, 2004.

CCA 2005 – *Cronica Cercetărilor Arheologice din România - campania 2004*, Jupiter-Mangalia, 2004.

CCA 2008 – *Cronica Cercetărilor Arheologice din România - campania 2007*, Iași, 2008.

Chicideanu 1986 – I. Chicideanu, *Die Frühthrakische Kultur. Zür Bronzezeit in Südwest Rumänien*, Dacia. Nouvelle Serie, XXX, 1-2, 1986, p. 7-47.

Chicideanu, Gherghe 1983 – I. Chicideanu, P. Gherghe, *Săpăturile arheologice de la Călugăreni (jud. Gorj)*, Materiale și Cercetări Arheologice Brașov, 1983, p. 103-107.

Crăciunescu 2003 – G. Crăciunescu, *Descoperiri Basarabi în localitatea Rogova, jud. Mehedinți*, Banatica, 16, 2003, p. 273-285.

Cronica 1983-2012 – *Cronica cercetărilor arheologice din România, 1983 - 2012. Rapoarte preliminare de cercetare arheologică*. <http://cronica.cimec.ro>.

Davidescu, Vulpe 2010 – M. Davidescu, Al. Vulpe, *Necropola de incinerare de la Hinova, jud. Mehedinți*, Drobeta, XX, 2010, p. 117-179.

Der Basarabi-Komplex 1996 – ***, *Der Basarabi-Komplex in Mittel- und Südosteuropa. Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin (7.-9. November 1996)*, București, 1996.

Dumitrescu 1968 – V. Dumitrescu, *La nécropole tumulaire du Premiere Âge du Fer de Basarabi (Dép. de Dolj, Olténie)*, Dacia. Nouvelles Serie, 12, 1968, p. 177-260.

Gherghe, Ridiche 2002-2003 – P. Gherghe, Fl. Ridiche, *Raport preliminar privind cercetările arheologice sistematice din punctul Castravița, localitatea Desa, jud. Dolj (campania 2003)*, Oltenia. Studii și comunicări 14, Craiova, 2002-2003, p. 16-33.

Gherghe, Ridiche 2004 – P. Gherghe, Fl. Ridiche, *Cercetările arheologice sistematice din punctele „Castravița” și „La Ruptură”, localitatea Desa, jud. Desa (campania 2001)*, Oltenia. Studii și Comunicări, 15, 2004, p. 13-22.

Gumă 1993 – M. Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, 1993.

Lazăr 1999 – S. Lazăr, *Contribuții la repertoriul arheologic al jud. Dolj*, Arhivele Olteniei, Serie Nouă, 14, 1999, p. 19-37.

Lazăr 2005 – S. Lazăr, *Cultura Vârtoș în Oltenia*, Craiova, 2005.

Lazăr 2006 – S. Lazăr, *Descoperiri funerare din Hallstattul Târziu în Oltenia*, Drobeta, XVI, 2006, p. 179-191.

Lazăr 2010 – S. Lazăr, *Începutul epocii fierului în zona Râmnicu Vâlcea*, în Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, 61, 1-2, 2010, p. 49-71.

Lazăr 2011 – S. Lazăr, *Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României*, Craiova, 2011.

Manea 2003 – C. Manea, *Locuirile sitului arheologic de la Rogova, județul Mehedinți*, Drobeta, XIII, 2003, p. 48-54.

Morintz, Roman 1969 – S. Morintz, P. Roman, *Un nou grup hallstattian timpuriu în sud-vestul României - Insula Banului*, Studii și Cercetări de Istorie Veche, 20, 3, 1969, p. 393-423.

Moscalu 1981 – E. Moscalu, *Probleme ale culturii traco-geto-dacice din Oltenia*, Oltenia, 3, Craiova, 1981, p. 17-25.

Neagoe 2008 – Oana Neagoe, *O brățară plurispirală din bronz descoperită la Crivina, județul Mehedinți*, Drobeta, XVIII, 2008, p. 97-102.

Nica 1974 – M. Nica, *Complexul de tumuli hallstattieni de la Ieșelnița (județul Mehedinți)*, Historica, 3, 1974, p. 7-42.

Nica 1987 – M. Nica, *Locuințele de tip Gârla Mare și Hallstattiene descoperite în așezările de la Ghidici*, Thraco-Dacica, XIII, 1-2, 1987, p. 16-38.

Nica, Lazăr 1997 – M. Nica, Simona Lazăr, *Locuințe hallstattiene descoperite în așezările de la Ghidici, punctele “Balta Țarovei I și II” (județul Dolj)*, Cercetări Arheologice în Aria Nord-Tracă, II, 1997, p. 87-112.

Petre-Govora 1970 – Gh. Petre-Govora, *Descoperiri arheologice din epoca fierului în județul Vâlcea*, Materiale și Cercetări Arheologice, 9, 1970, p. 467-489.

Petre-Govora 1983 – Gh. Petre-Govora, *Un orizont hallstattian timpuriu în nord-estul Olteniei*, Thraco Dacica, IV, 1-2, 1983, p. 85-95.

Petre-Govora 1995 – Gh. Petre-Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, 1995.

Popescu, Vulpe 1982 – E. Popescu, Al. Vulpe, *Nouvelles découvertes du type Ferigile*, Dacia. Nouvelle Serie, XXVI, p. 77-114.

Stratan, Vulpe 1977 – I. Stratan, Al. Vulpe, *Der Hügel von Susani*, Prähistorische Zeitschrift, 52, 1977, p. 28-60.

Tulugea 2012 – C.A. Tulugea, *Cronica cercetărilor arheologice pe anii 2009-2010 în județul Vâlcea*, Buridava. Studii și materiale, X, 2012, p. 98-116.

Tulugea 2013 – C.A. Tulugea, *Preistoria Nordului Olteniei*, Râmnicu Vâlcea, 2013.

Vulpe 1965 – Al. Vulpe, *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (die Basarabi-Kultur)*, Dacia, Nouvelle Serie, IX, p. 105-132.

Vulpe 1967 – Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile. Monografie arheologică*, București, 1967.

Vulpe 1970 – Al. Vulpe, *Archäologische Forschungen und Historische Betrachtungen über das 7. bis 5. Jh. im Donau-Karpatenraum (Cercetări arheologice și considerații istorice privind perioada sec. 7-5 î.e.n. în spațiul carpato-dunărean)*, Memoria Antiquitatis, II (1972), 1970, p. 115-213.

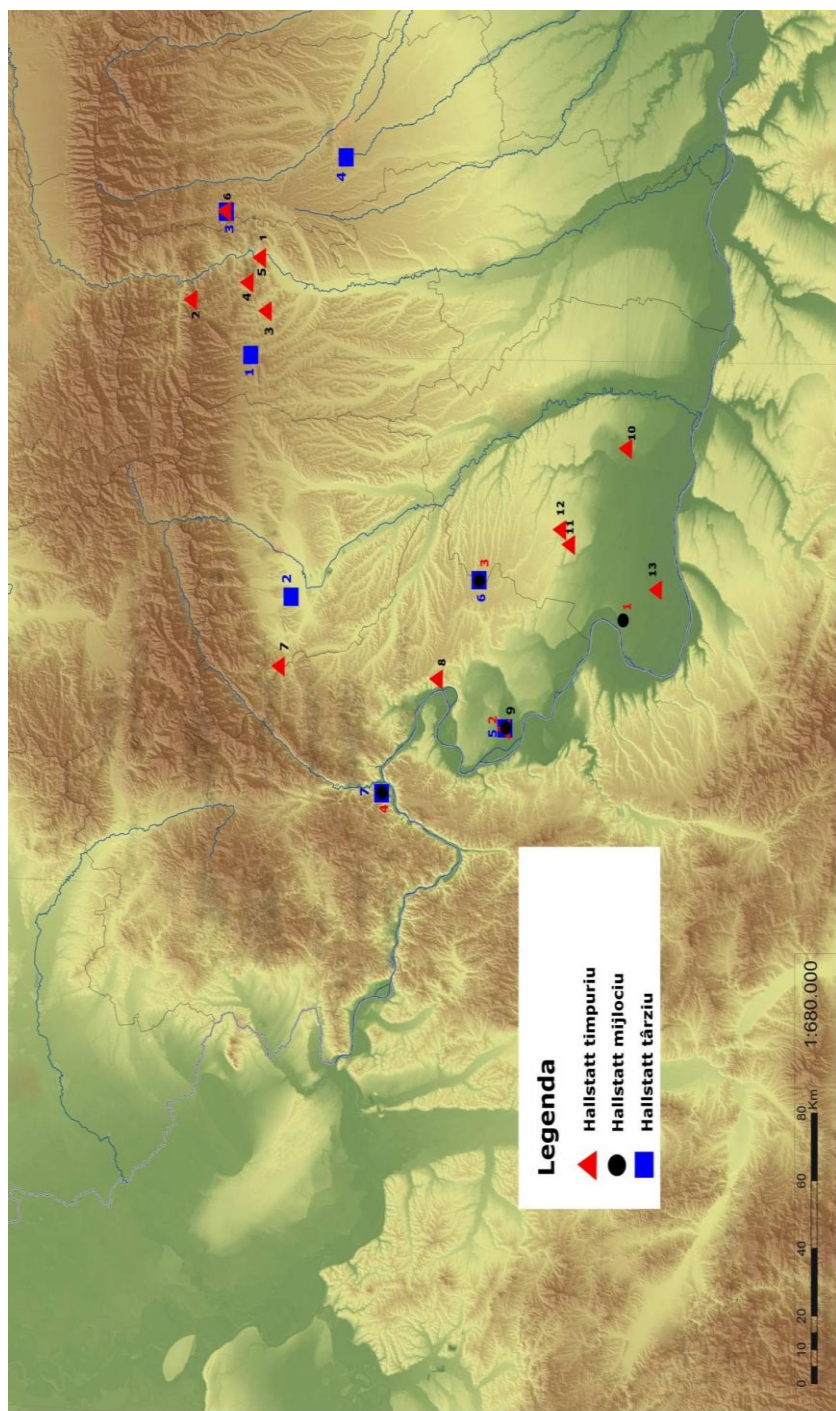
Vulpe 1986 – Al. Vulpe, *Zur Entstehung der geto-dakischen Zivilisation. Die Basarabi-Kultur*, Dacia, Nouvelle Serie, XXX, p. 49-89.

Vulpe 1990 – Al. Vulpe, *Die Kurzschwerter, Dolche und Streitmesser der Hallstattzeit in Rumänien (Spadele, pumnalele și cuțitele de luptă hallstattiene în România)*, München, 1990.

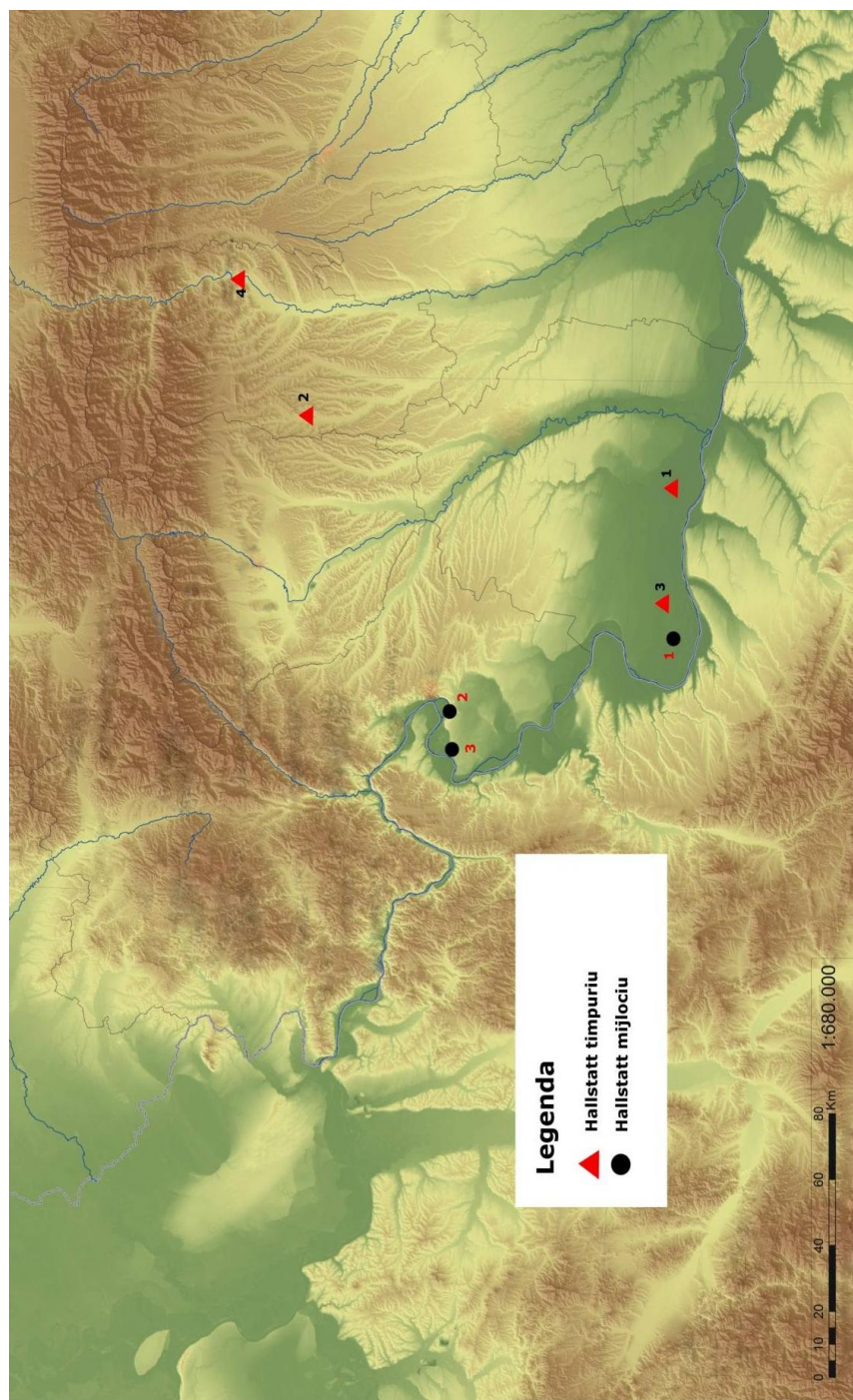
Vulpe 1994 – Al. Vulpe, *Depozitul de vase ceramice de la Bistrița (Vâlcea)*, Arhivele Olteniei, 9, 1994, p. 25-43.

Vulpe 2010 – Al. Vulpe (coordonator), *Istoria românilor*, I, 2010.

Vulpe, Popescu 1972 – Al. Vulpe, Eugenia Popescu, *Contributions à la connaissance de la g n se de la civilisation g to-dacique dans la zone Argeș-Vâlcea. La necropole tumulaire de Tigveni*, Dacia, Nouvelle Serie, XVI, 1972, p. 75-111.

Pl. I. Harta principalelor situri hallstattiene din Oltenia cercetate înainte de anii '90. *Ha timpuriu*: 1. Râureni, 2. Brezoi, 3. Teiuș, 4. Teica, 5. Căzănești-Săveasca, 6. Tigveni, 7. Călugăreni, 8. Hinova, 9. Balta Verde, 10. Portărești, 11. Vârtop, 12. Plopoșor, 13. Ghidici; *Ha mijlociu*: 1. Basarabi, 2. Balta Verde, 3. Gogoșu, 4. Ișalnița; *Ha târziu*: 1. Ferigile, 2. Telești-Drăgoiești, 3. Tigveni, 4. Cepari, 5. Balta Verde, 6. Gogoșu, 7. Ișalnița.

Pl. II. Harta principalelor situri hallstattiene din Oltenia cercetate după anii '90. Ha timpuriu: 1. Cârna, 2. Grădiștea, 3. Ghidici, 4. Rm. Vâlcea-Copăcelu; Ha mijlociu: 1. Desa, 2. Rogova, 3. Crivina